

JANEZ DULAR

Do I feel Slovenia?

O slovenščini dvajset let po osamosvojitvi Slovenije

Ko se je proti koncu 18. stoletja, dobrih dvesto let pred slovensko državno-politično osamosvojitvijo, pospešilo preraščanje slovenske jezikovne skupnosti v narodno skupnost, je bilo v jedru tega dogajanja uveljavljanje slovenskega jezika. Dotlej večinoma spontano življenje prebivalstva v slovenskem jeziku je čedalje pogosteje prehajalo v politični boj za enakopravnost in formalizacijo domicilnega statusa tega jezika, za njegov vstop v urade in šole na upravno-politično zaokroženem območju; vzporedno s tem pa je teklo zavestno prizadevanje za razvoj jezikovnega korpusa (s slovnici in slovarji), da bi z besedno, slovnično in izrazno podobo njegove knjižne zvrsti lahko dohiteval nove sporazumevalne potrebe na vseh področjih javnega življenja.

Taka strateška usmeritev se je celo nekaterim slovenskim izobražencem zdela preambiciozna (slovenščina naj bi bila po njihovem mnenju zadostna za sporazumevanje preprostega kmečkega ljudstva, ne pa za "imenitnejše" priložnosti) in je tudi povzročala odkrite jezikovno-politične spore z državnimi oblastmi v Avstro-Ogrski in pozneje v Jugoslaviji, vendar se je izkazala za smiselno in uspešno ter je pripeljala do takih prelomnic, kot sta bili npr. odstranitev nemških javnih napisov na ljubljanskih lokalih leta 1908 in ustanovitev slovenske univerze leta 1919. Tega zagona potem ni moglo ustaviti niti zatiranje slovenščine pod fašizmom niti skoraj popolna prepoved pa tudi načrtovanje in deloma uresničevanje njene iztrebitve na nemškem okupacijskem območju med drugo svetovno

vojno, saj je bil že izoblikovan občutek za knjižno slovenščino kot narodnozdrževalni in narodnoreprezentativni simbol; identifikacija z njo pa je vsaj deloma blažila zavrtoost pri uresničevanju bolj tlečih kot plamenečih slovenskih državotvornih idej, dokler se ni razkrila kot odločen upor zoper vsiljevanje jugoslovanskih "skupnih jeder" in leta 1988 nezadržno izbruhnila zaradi sojenja slovenskim civilistom pred ljubljanskim vojaškim sodiščem v srbohrvaščini. Zmagoslavni zgodovinski vrhunec in potrditev je ta identifikacija dosegla, ko jo je Republika Slovenija simbolno poudarila z uvrstitvijo recitacije odlomka iz Brižinskih spomenikov v spored osrednje slovesnosti ob razglasitvi državne osamosvojitve leta 1991.

Omenjena strategija je tako ob vseh izčrpavajočih zapletih (npr. zatekanje v

panslovansko utopijo, pokrajinska knjižnojezikovna izročila, demografske izgube zaradi izseljevanja, številni primeri zapuščanja slovenščine zaradi uradniške idr. kariere), a tudi ob vizionarstvu in ljubiteljski požrtvovalnosti nadarjenih posameznikov pripeljala do temeljnih premikov v statusnih razmerjih med jeziki: slovenščina je v enem stoletju po izidu Pohlinoe slovnice postala eden izmed uradnih jezikov kranjskega deželnega zbora (1867), v dobrih dveh stoletjih pa vsestransko razvit moderni jezik s statusom uradnega jezika samostojne države. Organiziranost slovenske jezikovne skupnosti se je zelo približala idealu enojezikovne narodne države 19. in 20. stoletja; ne samo uradno sporazumevanje, temveč tudi velika večina javnega in zasebnega sporazumevanja med prebivalci Republike Slovenije svobodno poteka v jeziku te skupnosti (s posebnostjo nekaterih območij v Prekmurju in Istri, kjer ima status uradnega jezika poleg slovenščine tudi madžarščina oziroma italijanščina). In od 1. maja 2004 je slovenščina tudi eden izmed uradnih jezikov Evropske zveze.

Pa vendar: ob navdušujočih ugotovitvah ni mogoče prezreti bolj senčnih plati novega jezikovnega položaja na Slovenskem. Slovenski narod je z državno osamosvojitvijo sicer dobil možnost za celovito odločanje o statusu in korpusu svojega jezika, tj. možnost suverena postavljanja jezikovnopoličnih ciljev ter načrtovanja in izvajanja ukrepov za doseganje teh ciljev, vendar se slovenski državni organi te možnosti in odgovornosti premalo zavedajo; številni politični in strokovni odločevalci ravnaajo, kakor da je slovensko jezikovno vprašanje z državno osamosvojitvijo dokončno rešeno ter da se bo raba slovenščine kot uradnega in dominantnega jezika vsega javnega sporazumevanja poslej samodejno ugodno urejala že pod spontanim vplivom civilne družbe. Ne upošteva se, da je jezikovna zavest v družbi heterogena in da vsej družbi danes daje močan pečat globalizirano porabništvo; v jezikovni zavesti in ravnanju pomembnih politikov in "navadnih"

Slovencev je opaziti hudo razcepljenost: deklarativno priznavanje in celo čustveno poudarjanje ključnega pomena jezika za slovensko kulturno identiteto ter sladkobne izjave o ljubezni do "klene slovenske besede", ko pa bi bilo treba vse to potrditi z dejanji ali za slovenščino celo "kaj žrtvovati", se pokažejo neodgovornost, nesamozavest, izgovori, dvom o potrebnosti njene rabe in hitra pripravljenost, zamenjati svojo ljubljeno materinščino s katerim tujim jezikom (četudi slabše obvladanim). Številni poslovneži in celo univerzitetni profesorji se vprašujejo, v čem naj bi bil sploh smisel prizadevanja za njeno preživetje, v vztrajanju pri njeni polni rabi pa vidijo ne le "romantizem", temveč škodljivo omejevanje pretoka znanja in zaviranje napredka. V tej razcepljenosti in nihilizmu – ne pa v objektivnih okoliščinah – je razlog, da izraza "ogroženost slovenščine" danes ne bi smeli izrekati samo s podcenjevalnim nasmeškom. Slovenstvo kljub pridobljeni državnosti ne bo nikoli imelo zagotovljenega obstoja brez boja, še več: "Eksistenca Slovencev kot samosvojega naroda /.../ ni bila nikoli nekaj po sebi danega /.../ Vedno je bila določen napor. Zanj je bil potreben trud." (Igor Grdina, Ampak 2005.)

Čigav trud? Če imamo svojo državo, skrb za rabo in veljavo državnega jezika pač ne bi smela biti preveč odvisna od vizionarstva in ljubiteljske požrtvovalnosti nadarjenih in ozaveščenih samozvancev, temveč gre za jezikovnopolično odgovornost demokratično izvoljene vladajoče elite, v tej pa je danes očitno bolj malo osebnosti in organizacij, ki so pripravljene na trud ali celo boj (učenje, stroške, politično izpostavljanje idr.), potreben za odgovorno spoznavanje, priznavanje in nadaljevanje slovenskega jezikovnega izročila, za njegovo polno veljavo v tradicionalnih in novih govornih položajih, ki jih prinaša družbeni, tehnološki in duhovni razvoj. Med političnimi strankami ima jezikovno politiko v svojem temeljnem programu predstavljeno samo ena (Nova Slovenija). Dosti nam pove dejstvo, da so sestavljalci prvotnega predloga slovenske ustave (skupina vrhunskih

pravnikov) leta 1991 pozabili zapisati ustavno določbo o slovenščini kot uradnem (državnem) jeziku in da jih je moral na to šele v javni razpravi spomniti jezikoslovec Jože Toporišič. Še huje se je spozabil Anton Rop na glavni proslavi ob vstopu Slovenije v Evropsko zvezo (prvega maja 2004 v Gorici); tam se je srečal z Romanom Prodiem in vsak od njiju je pred simbolnim trenutkom vstopa (opolnoči) izrekel kratko slovesno izjavo, Prodi kot takratni predsednik Evropske komisije v svoji materni italijanščini, Rop kot takratni predsednik slovenske vlade pa – v angleščini. V tej smeri se je pregrešila tudi naslednja (Janševa) vlada s sprejetjem novega promocijskega logotipa I FEEL SLOVENIA (postopek njegovega oblikovanja, uveljavljanja in financiranja v režiji Urada za informiranje bi bil vreden pozornosti protikorupcijske komisije).

Zaradi dejanja in nehanja tistih v državnih organih in v civilni družbi, ki jim je slovenščina res vrednota najvišjega ranga, in onih, ki se svoje jezikovnopolitične odgovornosti ne zavedajo, je samostojna Republika Slovenija prvih petnajst let preživela brez celovitega in kolikor toliko usklajenega jezikovnopolitičnega programa, položaj in stanje slovenščine ob 20. obletnici osamosvojitve pa bi lahko opisali z izrazom "cvetje in trnje". Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS, 2004) in Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko (NPJP, 2007) določata štiri področja dejavne jezikovne politike:

- a) skrb za zagotovitev pravnih podlag jezikovne rabe;
- b) skrb za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja;
- c) skrb za širjenje jezikovne zmožnosti;
- č) skrb za jezikovni razvoj in jezikovno kulturo.

K A:

V kratkem pregledu prvega področja, zagotavljanja pravnih podlag jezikovne rabe, lahko kot vzorčen primer "cvetja in trnja" najprej omenimo državnozborsko delovno

skupino za jezikovno politiko (pri Odboru za kulturo, šolstvo in šport). Sestavljena je bila iz univerzitetnih idr. jezikovnih strokovnjakov, njeno delovanje se je podaljševalo iz mandata v mandat, pričakovanje in napovedovanje, da bo iz njenih dolgih debat nastal vsaj osnutek nacionalnega jezikovnopolitičnega programa, pa se zaradi neurejenosti organizacijske, kadrovske in finančne postavitve delovne skupine, deloma tudi zaradi ohlapnosti pri njenem vodenju v desetih letih ni izpolnilo in po parlamentarnih volitvah leta 2004 je delo skupine zaradi ugotovljene statusne neskladnosti z določbami Poslovnika Državnega zbora sploh ugasnilo.

Po tem vzorcu bi se utegnili s podobnim koncem kmalu izteči tisto, kar je do danes še ostalo od nekdanjega Urada za slovenski jezik kot jezikovnopolitičnega organa, ki ga je leta 2000 na predlog takratnega ministra Rudija Šeliga sklenila ustanoviti (Bajukova) vlada. Urad je ostal kadrovsko nerazvit, čeprav je bil zasnovan statusno in programsko amiciozno – kot proračunski porabnik s svojim žigom in z direktorjem, ki je lahko neposredno sodeloval v vladnih odborih (jezikovna politika je bila torej vladna odgovornost). Ker je svojo vlogo jemal resno in se na sejah ni obotavljal ugovarjati vsebinsko spornim predlogom (npr. ministra Slavka Gabra pri spreminjanju Zakona o visokem šolstvu – v škodo slovenščini), je bil urad prvič degradiran: z utemeljitvijo, da gre za splošno krčenje števila vladnih organov, so ga črtali s seznama uradov (hkrati pa ohranili ali celo na novo ustanovili nekaj "potrebnejših", npr. Urad za enake možnosti) ter ga preuredili v organizacijsko enoto znotraj Ministrstva za kulturo, s tem pa se je zbrisala jezikovnopolitična odgovornost vseh drugih vladnih resorjev in vlade kot celote. Znotraj meja "kulturniškega rezervata" je delo tako nadaljeval Sektor za slovenski jezik, a njegove možnosti za dejavno jezikovno politiko so se zelo zmanjšale: dostop do informacij je bil čedalje bolj omejen, neposredna udeležba pri obravnavanju novih predpisov v vladnih odborih odpravljena. V

takih razmerah shirani sektor je vendarle pripravljen prvo *Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko* (s strateško vizijo, cilji in naborom operativnih ukrepov) in jo pripeljal do sprejetja v Državnem zboru. Leta 2009 pa je prišla druga degradacija: sektor kot dotlej samostojno notranjo organizacijsko enoto, neposredno podrejeno ministrici za kulturo, so stlačili v heterogeni Direktorat za kulturni razvoj in mednarodne zadeve; stik z ministričnim kabinetom je postal posrednejši, informacije še bolj omejene, vsebinsko delo še bolj ovirano. In letos je bila izpeljana tretja degradacija: kadrovsko zdesetkani sektor je bil prekvalificiran v "službo" in je tako prišel do statusnega dna, brez možnosti in zmožnosti za vsebinsko snovanje in usklajevanje jezikovnopolitičnega načrtovanja. Jedro njegove redne dejavnosti se je skrčilo na vodenje javnih razpisov za sofinanciranje drobnih jezikovnih projektov, medtem ko mora kulturno ministrstvo za svoje pomembne vsebinske naloge, kakršna je npr. snovanje novega nacionalnega programa za jezikovno politiko (veljavnost prvega se izteka), najemati – in posebej plačevati – zunanje strokovnjake.

Vzorec cvetja in trnja se ponavlja pri pripravi, sprejemanju in izvajanju Zakona o javni rabi slovenščine (ZJRS). Spoznanje o njegovi potrebnosti in prvi osnutek izhajata iz leta 1996, zakon pa je bil sprejet po osmih letih prizadevanja (2004). Zadnja, v parlamentu potrjena različica njegovega besedila je v primerjavi s prvotnejšimi precej podobna brezzobemu tigru: večinoma le povzema vsebino določb iz ustave in številnih področnih zakonov (zakona o gospodarskih družbah, o državni upravi, o državljanstvu, o upravnem postopku, o osnovni šoli, o varstvu potrošnikov idr.), pri tem pa pušča velike vrzeli (npr. jezik v vojski, v zdravstvu) in določa številne izjeme, ki razvodenijo splošno zahtevo po rabi slovenščine v vseh javnih govornih položajih, dopuščajo pa razlage, ki nasprotujejo namenu slovenskega zakonodajalca, npr. glede imen gospodarskih družb, glede dopustne rabe "splošno znanih" tujih izrazov tipa *last*

minute, drive in ipd. ali logotipsko oblikovanih tujejezičnih gesel za imena registriranih blagovnih znamk v oglaševanju, v imenih gostinskih lokalov, obratov idr.: UNITED COLLORS OF BENETTON, IT'S HOW YOU LIVE (Natuszi), GET MOVIN' - START LIVIN' (Hervis), JUST DO IT (Nike), I'M LOV' IN IT (McDonald's), C'EST DE LA FOLIE (Jeunesse), WIR LEBEN AUTOS (Opel). ZJRS ni uporabil pojma "državni jezik" ter ni zagotovil trdnega statusa in pristojnosti vladnemu uradu za slovenski jezik (zato je bil ta urad skoraj hkrati s sprejetjem ZJRS lahko črtan s seznama skupnih vladnih organov – gl. prejšnji odstavek). Tako šibki in neučinkoviti zakon se je nekaterim vendarle zdel še preoster, zato je bil noveliran (da trgovec v pogovoru s kupcem ali v natisnjenih navodilih za uporabo izdelkov lahko namesto izrecno predpisane slovenščine uporablja kar "potrošniku zlahka razumljiv jezik"), sprejeti pa so bili tudi nekateri drugi predpisi, ki posredno ali neposredno razveljavljajo določbe ZJRS (npr. ublažitev zahteve po dobrem znanju slovenščine za zdravnike, predpis o obveznem uradnem zapisovanju imena skupne evropske valute v nasprotju s slovenskimi pravopisnimi pravili: "euro"). Nekatere take spremembe so bile sprejete s sklicevanjem na evropske direktive o prostem pretoku oseb, blaga in kapitala, vendar poglaviti krivec za neupoštevanje prednostnega statusa slovenščine v Sloveniji ni bruseljska birokracija, temveč slovenski oblikovalci, razlagalci in izvajalci (kršilci) predpisov. Zaradi njihove neozaveščenosti in komercialnih interesov pa tudi zaradi neučinkovitosti nadzornih organov (npr. šibka odzivnost inšpekcije na množično kršenje določb o rabi slovenščine na plakatih, vdiranje italijanščine na Krasu idr.) se tudi tu lahko oglašajo dvom o Republiki Sloveniji kot pravni državi.

Z vstopom Slovenije v EU se je povečala predvsem simbolna vloga slovenščine (prvič v zgodovini je postala eden izmed uradnih jezikov pomembne mednarodne organizacije, slovenski predstavniki lahko uporabljajo slovenščino na zasedanjih Evropskega

parlamenta idr.), nekoliko tudi njena sporazumevalna vloga (slovenski državljani se lahko na organe in ustanove EU obračajo v slovenščini ter od njih prejemaajo odgovore v slovenščini), medtem ko se je zahtevani status slovenščine v sporazumevanju znotraj same Slovenije zaradi uveljavljanja evropskega pravnega reda v slovenski zakonodaji nekoliko omajal. Če Slovenija ne bo začela resno uveljavljati ustrezne jezikovnopolitične strategije in programa, se utegnejo posledice ošibelega statusa slovenščine v procesih evropske regionalizacije, čezmejnega sodelovanja in togo pojmovanega načela o prostem pretoku blaga in oseb stopnjevati, prostorsko zlasti v obmejnem pasu, področno pa v trgovini, zdravstvu, znanosti in visokem šolstvu.

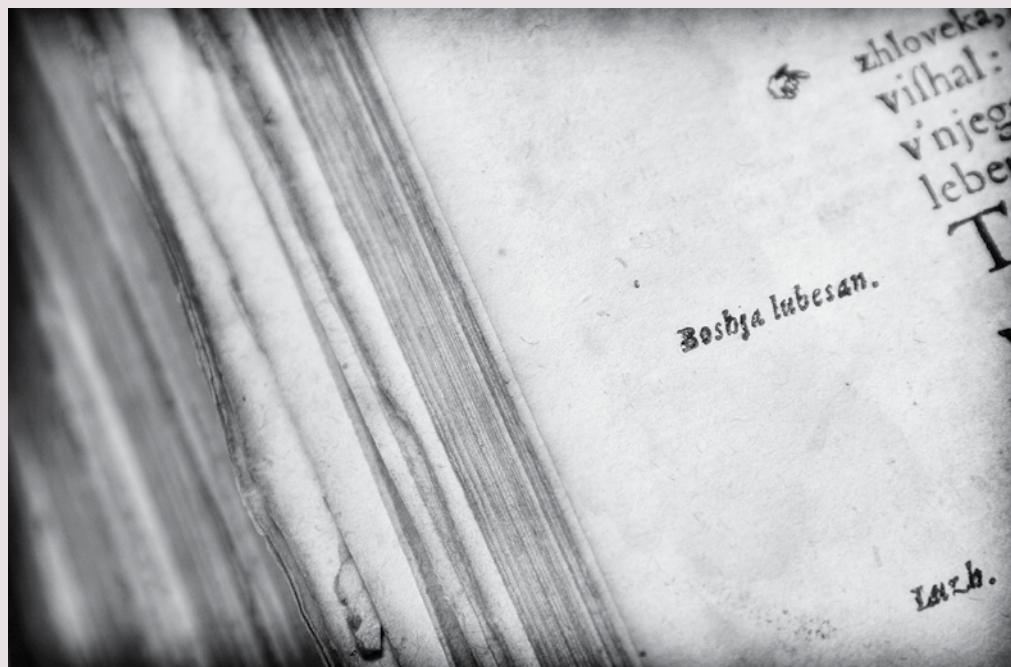
Ker se je Republika Slovenija v svoji ustavi in zakonih zavezala k skrbi za pravice slovenske manjšine v sosednjih državah, je treba tu kot "trnje" omeniti tudi neodločno stališče slovenske diplomacije glede (ne)izvajanja nekaterih določb Avstrijske državne pogodbe in s tem povezanih odločb avstrijskega ustavnega sodišča o dvojezičnih krajevnih napisih.

K B:

Drugo področje, skrb za stalno znanstvenoraziskovalno spremljanje jezikovnega življenja, je dokaj živahno, s tem se okvarja cela vrsta večinoma mlajših jezikoslovcev na fakultetah in inštitutih, nekaj je tudi sodelovanja v mednarodnih projektih Evropske

"Sakaj Bug nej fvojga Synu na ta Svejt poflal, de bi on ta Svejt fodil, temuzh de bi ta Svejt fkusi njega isvelizhan bil" (Jn 3,17).

Jurij Dalmatin: Biblija. Hrani Nadškofijski arhiv Maribor. Foto: Samo Skralovnik.

komisije, EFNIL (Evropska zveza državnih jezikovnopoličnih ustanov) idr. Raziskave so metodološko raznovrstne (zelo se pospešuje izpopolnjevanje in raba spletno dostopnih jezikovnih korpusov), vsebinsko pa merijo tako na inovacije po jezikovnosistemskih ravninah (slovnica, slovar, pravorečje, pravopis) kot na pragmalingvistiko in sociolingvistične spremembe. Predstavljene so na strokovnih srečanjih (npr. serija simpozijev Obdobja), v revijah, zbornikih in monografijah, deloma tudi v obliki naročenih ekspertiz za interno rabo. Na Inštitutu za slovenski jezik snujejo nov slovar sodobne slovenščine, posebna skupina mlajših strokovnjakov pa sestavlja digitalizirano leksikalno bazo kot izhodišče za nove priročnike in učbenike.

Kot "trnje" na tem področju je treba obravnavati tri pojave: poleg slabe medinstitucionalne usklajenosti in šibke povezanosti posameznikov in projektnih skupin, ter poleg neustanovitve načrtovanega centra INDOK za zbiranje aktualnega gradiva o jezikovnem položaju kot podlage na jezikovno načrtovanje je tu dejstvo, da že objavljene ugotovitve, priporočila in svarila jezikoslovcev pri današnjih jezikovnopoličnih odločevalcih nimajo posebnega učinka (npr. ignoriranje kritičnih prispevkov o strokovni nedognanosti in dvoreznosti obveznega učenja angleščine v drugem – ali celo že v prvem – razredu osnovne šole, o izrivanju slovenščine v znanosti in na univerzi po bolonjski reformi), v širši javnosti pa odmevajo predvsem izzivalne skrajnosti (npr. od izjave, da slovenščini ni šlo še nikoli tako dobro kakor zdaj, do resignirane pripombe, da sta "demokratizacija in tranzicija, podobno kot v družbi, zamajali vrednote tudi v jeziku", ali do napovedi, da slovenščina v objemu globalizacijske angleščine ne more preživeti in da bo čez sto let le še mrtev jezik).

K C:

Jezikovna zmožnost se širi s posnemanjem in sistematičnim učenjem. Prvo poteka predvsem v domači družini (deloma tudi v

ulični družini in pod vplivom množičnih občil), drugo predvsem v šoli. V Sloveniji ima država skoraj monopol nad šolskim izobraževanjem in vzgojo. Državna jezikovna politika mora biti zainteresirana za čim boljšo usposobljenost čim širšega kroga državljanov za uveljavljanje sporazumevalne in simbolne vloge jezika. Človek s sporazumevalnimi primanjkljaji ne more biti uspešen pri udejstvovanju v družbi in tudi celotna družba, v kateri je dosti posameznikov s sporazumevalnimi primanjkljaji, ne more biti konkurenčna. Znanje slovenščine je nepogrešljivo za osebni razvoj pripadnikov slovenske jezikovne skupnosti pa tudi kot družbeno vezivo za ohranjanje in razvoj slovenske kulturne identitete, za smotrno poslovno odločanje ter učinkovito delovanje parlamentarne demokracije.

Kljub obstoju obsežnega šolskega sistema in nešolskih oblik jezikovnega izobraževanja pa ugotovitve strokovnih raziskav potrjujejo vsakdanjo izkušnjo o jezikovnih primanjkljajih pri prebivalcih Slovenije. Mednarodna raziskava je pred nekaj leti ugotovila nizko funkcionalno pismenost (ta pojem ne pomeni le branja, pisanja in računanja, temveč obsega tudi poslušanje, dojemanje in razumevanje ter vrsto drugih spretnosti. Koraki za odpravo jezikovnih primanjkljajev in prizadevanje za širjenje jezikovne zmožnosti so dobili po letu 2004 dodatno spodbudo z razpravo o pojmu "ključne zmožnosti" iz operacionalizacije strateških ciljev Lizbonske deklaracije na področju izobraževanja. Na prvih dveh mestih seznama osmih ključnih zmožnosti, ki naj bi si jih pridobivali Evropejci v okviru rednega šolanja in vseživljenjskega izobraževanja, sta zapisani zmožnost sporazumevanja v materinem jeziku in zmožnost sporazumevanja v tujih jezikih.

Državni zbor, Ministrstvo za šolstvo in še nekateri organi Republike Slovenije imajo veliko priložnost in odgovornost jezikovnopoličnega odločanja o slovenščini kot učnem jeziku, kot učnem predmetu in kot učnem načelu (veljavnem za učitelje vseh

predmetov), seveda pa tudi o poučevanju in rabi t. im. jezikov okolja (madžarščine oziroma italijanščine na dvojezičnih območjih) ter tujih jezikov. Po osamosvojitvi Slovenije se je zdel status slovenščine kot učnega jezika v slovenskih šolah približno do leta 2000 kar samoumeven; učitelji in učenci so že tedaj imeli na voljo bogato izbiro slovenskih učbenikov, delovnih zvezkov, slovenskih priročnikov in drugega učnega gradiva za vse predmete (od recenzentov se zahteva tudi izjava o terminološki in splošni jezikovni kakovosti gradiva, zato je to področje pomembno za vzdrževanje visoke ravni strokovnega in poljudnoznanstvenega jezika), marsikaj je postalo dostopno na spletu. Na podlagi spreminjanja predpisov pa je v naših osnovnih in srednjih šolah zlasti po vstopu Slovenije v Evropsko zvezo nastalo precej razrednih oddelkov, v katerih se nekateri predmeti vzporedno poučujejo v slovenščini in v tujem jeziku ali celo le v tujem jeziku. Gre za t. im. sistem CLIL, za "evropske" razrede, za sodelovanje tujih strokovnjakov pri praktičnem pouku ipd. Podatki o tem, kako učenci s takim poukom potem obvladajo strokovno slovenščino, niso splošno znani. To vprašanje postaja čedalje bolj vroče tudi na univerzitetni ravni, ko se izvajajo tečajji (učni predmet) strokovno-znanstvene angleščine (ni pa tečajev strokovno-znanstvene slovenščine ter ostaja jezikovna zmožnost številnih študentov in diplomantov na srednješolski ravni, sprejemljivost njihovih besedil pa zagotavljajo lektorji).

Slovenščina je učni predmet na vseh osnovnih in srednjih šolah v Sloveniji, poučuje pa se tudi v številnih tečajih za odrasle (po osamosvojitvi je izredno naraslo zanimanje tujcev zanjo), na spletu ("slovenščina na daljavo") in na okoli 50 univerzah po svetu. Že nekaj let se kot problem ponavljajo izjave o (ne)priljubljenosti slovenščine kot šolskega učnega predmeta. Raziskava, ki jo je po naročilu Sektorja za slovenski jezik izpeljal Inštitut za civilizacijo in kulturo, je pokazala, da so take trditve preveč posplošene. Ugled in

priljubljenost slovenščine kot učnega predmeta v Sloveniji sta primerljiva z ugledom in priljubljenostjo ustreznih šolskih predmetov v drugih državah (npr. nemščine v Nemčiji): to je obvezen šolski predmet, manj stresen kakor npr. matematika in "resnejši" kakor npr. telovadba, stopnja njegove priljubljenosti pri učencih pa je odvisna deloma od njegovega vsebinskega težišča (jezik ali književnost), deloma od spola (rajši ga imajo dekleta) in deloma od učiteljeve osebnosti in didaktične spretnosti.

Jezikovnopolitično je dosti resnejši problem izbire in položaja tujega jezika kot šolskega predmeta. V javni razpravi o letošnjem osnutku "bele knjige" in na njeni podlagi pripravljenem zakonskem osnutku sta se zaostri dve plati vprašanja:

- ali naj bi se tuji jezik začel poučevati že v drugem razredu OŠ (nekateri bi ga radi uvrstili že v prvega);
- kateri tuji jezik(i) naj bi bil(i) v OŠ obvezn(i) - Evropska komisija priporoča dva, kljub kozmetičnemu priporočilu piscev bele knjige, da naj bi ponudba v šoli vključevala več jezikov, pa vse kaže, da se bo poučeval le eden in da bo to vedno angleščina.

Medtem ko pri odločanju o (pre)zgodnjem učenju tujega jezika še ni zadosti jasnih in usklajenih odgovorov na nekatera izrazito strokovna vprašanja (didaktika, psiholingvistika; gl. npr. M. Prebeg-Vilke, *Otrok in jeziki*, Lj. 1995; E. Kržišnik in L. Plut, *Pedagogi bi daljšo razpravo*, Delo 23. 4. 2011), ima nagibanje k samodejni izbiri angleščine kot prvega – in edinega – tujega jezika v OŠ izrazito jezikovnopolitično barvo, saj obstaja nevarnost omejevanja jezikovne zmožnosti in s tem manjšanja gospodarske konkurenčnosti države pa tudi izrazite očitve in enosmernosti duhovnega obzorja celotne družbe, njene globalistične unifikacije. (Ko še poteka razprava o beli knjigi, je upravičena posebna kritičnost do "prehitevanja po desni" v osnovni šoli Zavoda sv. Stanislava: angleščino so vpeljali že v prvem razredu, za to potrebne ure v predmetniku pa so vzeli drugim predmetom,

tudi slovenščini). Da je taka usmeritev deležna simpatij Britanskega sveta in njegove neposredne podpore poučevanju angleščine že v vrtcih, je razumljivo in skladno s podatki o hkratnem upadanju zanimanja za učenje tujih jezikov v Veliki Britaniji; manj razumljivo je, da se za to navdušujejo številni starši in da je pojmovanje "tuji jezik = (samo) angleščina" že vsesplošno. Tako se celo radijskim in televizijskim napovedovalcem dogaja, da skušajo marsikatero tuje oziroma njim manj znano ime izgovoriti kar po angleško: /Čarls/ Charles de Gaule, /Ričard/ Richard Wagner, bolgarski ekonomist /Stenčev/ (v zapisu tiskovne agencije Stanchev), napovedovanje nogometnih zmagovalcev z nemško akvarijsko hobotnico /Pol/ (Paul), Marcel Stefančič jn. /džunior/, celo /Džek/ Jacek Kozak in /Džozef Stefan/ Jožef Štefan. V tedniku Družini je pod naslovom "Odlično učenje tujega jezika" 1. maja letos izšel članek, ki napoveduje poletno jezikovno šolo v Zavodu sv. Stanislava; predstavlja dopoldanski in popoldanski program, skupinsko utrjevanje znanja pod vodstvom animatorjev, zaključni test in zaključno prireditev, možnost bivanja v zavodu in uporabe športne dvorane, šele čisto na koncu pa je kot samoumevno omenjeno, da gre za učenje (samo) angleščine. Ker naj bi se vsak slovenski osnovnošolec naučil angleščine, se slovenska družba de facto skuša oblikovati kot kolektivno dvojezična (slovensko- angleška), s tem pa se brez zadostne javne razprave in premisleka o strateški razsežnosti takega pojmovanja zanika jezikovnopolitična vizija iz veljavne Resolucije o NPJP: "Slovenski javni prostor naj ostane enojezičen oziroma na ustavno določenih območjih dvojezičen (z italijanščino oziroma madžarščino); dodatno se upošteva potreba po nekaterih sporočilih tudi v drugih jezikih, vendar tako, da ima slovenščina zmeraj simbolno prednost."

K Č:

Četrto področje dejavne jezikovne politike obsega skrb za jezikovni razvoj in jezikovno kulturo. Jezikovni razvoj pomeni

preverjanje in bogatitev izraznih možnosti za nove sporazumevalne potrebe. Te se največkrat kažejo na delovnih, spoznavnih in ustvarjalnih področjih, na katerih nastajajo novi predmeti, pojmi in razmerja, zlasti v znanosti in tehniki ter v besedni umetnosti, Slovenija pa je zaradi demokratizacije in osamosvojitve doživela dosti novega tudi v politiki (zato je Slovar slovenskega knjižnega jezika, dokončan leta 1990, deloma zastarel). Nove izrazne možnosti nastajajo predvsem s pridobivanjem novih besed in spreminjanjem besednih pomenov, redkeje z uveljavljanjem novih slovničnih oblik. Nove besede se pridobivajo z besedotvornimi postopki (npr. stroj ali program za prevajanje – prevajalnik) ali s prevzemanjem in prilagajanjem besed iz tujih jezikov (npr. beat – bit), besedni pomeni se spreminjajo in množijo z metaforizacijo in podobnimi postopki (npr. miška – /računalniška/ miška). Slovensko jezikovno izročilo daje načelno prednost izraznega bogatenja z besedotvornimi postopki in se izogiba nenujnemu prevzemanju besed iz drugih jezikov (seveda pa čisto brez tega ne more shajati noben jezik).

Če se z organizacijskimi, tehničnimi idr. spremembami odpre novo (pod)področje družbenega sporazumevanja, je treba v to nišo čim prej poseliti s slovenščino (npr. navodila za uporabo gospodinjskih aparatov, poslovenjeno programsko okolje Windows, slovenski črkovalnik, prevajalnik in druga programska orodja). Če se to ne zgodi zadosti hitro, bo nišo zasedel tuji jezik. Še več: celo že osvojeno področje, npr. visoko šolstvo, slovenščina lahko postopoma izgubi, če je njena raba iz objektivnih ali subjektivnih vzrokov razglašena za nekonkurenčno. Zaradi boljšega točkovanja tujejezičnih znanstvenih objav in zaradi protizakonitih internih pravil Agencije za raziskave in razvoj gre v tej smeri slovenščina v znanosti, zaradi jezikovnopolitične kratkovidnosti pravkar sprejete Resolucije o nacionalnem programu visokega šolstva pa slovenščina v visokem šolstvu (gostujoči tuji profesorji in študentje, zato velik delež

predavanj v angleščini ipd.; za primerjavo: Avstrija po odprtju svojih meja za prosti pretok delovne sile znotraj Evropske zveze zahteva celo od "navadnih" delavcev znanje nemščine). Če se v slovenščini ne objavlja in ne predava, seveda ni zadostne potrebe po ustvarjanju slovenskih izrazov za najnovejše pojme vrhunske znanosti in tehnike, razvoj slovenščine se utegne zato v marsikateri stroki upočasniti ali celo ustaviti. Številni mlajši strokovnjaki, ki so diplomirali ali tudi doktorirali v tujini (zlasti v Angliji in ZDA), v tem ne vidijo problema ali škode.

Jezikovna kultura pomeni prizadevanje za skladnost besedil z jezikovnimi pravili, kakor so podana v učbenikih in normativnih priročnikih. Zaradi obsežnosti in zapletenosti teh pravil je popolna skladnost v praksi skoraj nedosegljiva, k približevanju pa pripomorejo učenje, upoštevanje jezikovnih nasvetov (jezikovni kotički v množičnih občilih, na spletu idr.) in pomoč lektorjev. V javnost (pisma bralcev ipd.) kljub temu prihajajo pritožbe zaradi slovničnih in pravopisnih napak ali napačnega naglaševanja, narečne ali slengovsko obarvane govorice politikov in novinarjev, kopičenja nepotrebnih prevzetih besed, banalnosti v reklamah (npr. za tuno Calvo). Z demokratizacijo in novimi tehničnimi možnostmi (individualne spletne strani, blogi ipd.) se javno lahko oglašajo tudi precej ljudi z jezikovnimi primanjkljaji pa tudi nosilcev rokavske ipd. subkulture z zavestnim (programskim) zavračanjem knjižnojezikovnega standarda in izzivalnim vnašanjem slenga v formalne govorne položaje. Na množico pritožb je zato treba

gledati z delnim pridržkom, marsikatera je upravičena in ustrezno utemeljena (npr. očitek poklicnemu športnemu komentatorju, ker pod vplivom nemščine že leta in leta meša izraza (*smučarski tek* in *vožnja* ter govori o prvem in drugem teku pri smuku ali slalomu), nekatere pač niso. Pri njihovi presoji je danes opaziti večjo strpnost (npr. "odsvetovano" namesto "prepovedano") in (pre)lahkotno sklicevanje na pogostnost rabe kot vrhovnega merila (s korpusno statistiko), normativna vprašanja sistemske pravilnosti, izvirnosti (neprevzetosti), avtorske reprezentativnosti in sobesedilne primernosti pa vendarle niso izgubila vse teže. Ne glede na vrsto presojevalnih meril danes ne bi bilo dobro, če bi poglobitni smisel jezikovne kulture in razvoja videli v obravnavanju resničnih ali domnevnih jezikovnih napak, če bi se preveč izgubljali v drobencljanju o posameznih besedah ali oblikah "lepe slovenščine", ne bi pa bili zmožni temeljnega premisleka o preživetveni perspektivi za slovenščino, kajti čedalje pogostejše se poleg vprašanja "kakšna slovenščina" postavlja usodnejše vprašanje "ali sploh še slovenščina".

Ali strateška usmeritev s konca 18. stoletja še drži, ali sta uveljavljanje in poln razvoj slovenščine na vseh področjih danes res priznana za strateško postavko slovenske države, ali skrb za slovenski jezik ostaja vsaj še "prva naloga kulturne politike" (poudarek iz Nacionalnega programa za kulturo za kulturo 2003)? Ob dvajseti obletnici osamosvojitve se pripravlja nov (prenovljen?) NPJP za naslednje petletno obdobje. Do we feel Slovenia? Pustimo se presenetiti.